

Kapitel 6. Fortidsminder

- 6.1. Indledning
- 6.2. Fortidsmindekategorierne i bilaget
 - 6.2.1. Vedr. bilagets kapitel 1
 - 6.2.2. Vedr. bilagets kapitel 2
 - 6.2.3. Vedr. bilagets kapitel 3
- 6.3. Beskyttelsens indhold
- 6.4. Beskyttelse automatisk eller ved meddelelse
- 6.5. Oplysning om fortidsminder
- 6.6. Tinglysning
- 6.7. Dyrkningsforbud på fortidsminderne og i en 2 m bred bræmme omkring disse
- 6.8. Historiske vrage og fortidsminder på havbunden
 - 6.8.1. Generelt
 - 6.8.2. Beskyttelsens indhold
 - 6.8.3. Registrering
 - 6.8.4. Dispensation

6. 1. Indledning

Naturbeskyttelseslovens regler om beskyttelse af fortidsminder svarer til de hidtil gældende i naturfredningsloven.

Fortidsmindekategorierne er opregnet i et bilag til loven

Bestemmelserne i loven er dog væsentligt forenklet i forhold til de hidtil gældende regler. Samtidig er der tilsigtet en forenkling ved, at opregningen af de kategorier af fortidsminder, der er beskyttet, er foretaget i et bilag til loven.

I bilaget, der kun kan ændres ved lov, er angivet

- hvilke kategorier, der er umiddelbart beskyttede, hvis de er synlige i terrænet, (bilagets kapitel 1),
- hvilke kategorier, der først er beskyttet, når ejeren har modtaget meddelelse om deres tilstedeværelse (bilagets kapitel 2 og 3) og
- hvilke kategorier, der har IC)0 m beskyttelseslinje (bilagets kapitel 1 og 2, bortset fra kapitel 1, nr. 10: Kors, milepæle, vildtbanesten og lignende).

Udvidelse af de beskyttede fortidsmindekategorier

I forhold til gældende lovs oprensning er der sket en udvidelse af de beskyttede fortidsmindekategorier. Dels er kategorier, der hidtil er beskyttet under en mere overordnet betegnelse, blevet udskilt som selvstændige kategorier, dels er der i bilagets kapitel 3 medtaget en række nye kategorier som fortidsminder, der kan beskyttes ved meddelelse til ejeren. Disse nye kategorier er medtaget, fordi de i den almindelige opfattelse af vor kulturarv rangerer på lige fod med de traditionelle fortidsminder.

100 års reglen

Efter traditionen i de øvrige europæiske lande og efter den hidtidige administrative praksis skal et anlæg som udgangspunkt være 100 år gammelt fra anlægstidspunktet for at kunne betegnes som fortidsminde.

Beskyttelsen omfatter såvel intakte fortidsminder som dele af fortidsminder. De i bilaget optagne fortidsminder er, såfremt de er jorddækkede, kun fredet efter forudgående meddelelse, jf. naturbeskyttelseslovens § 12, stk. 3.

Andre jorddækkede fortidsminder er beskyttet af museumslovens § 26, der giver Rigsantikvaren ret til at undersøge fortidsmindet, hvis det trues af jordarbejde.

6.2. Fortidsmindekategorierne i bilaget

Om de enkelte fortidsmindekategorier i lovens bilag bemærkes følgende:

6.2. I. Vedr. bilagets kapitel 1

Høj

Høj er en del af 1969 naturfredningslovens begreb gravhøj.

Under begrebet indgår gravhøje, herunder tuegrave, fra oldtiden og nyere tids kunstigt opførte høje med forskellige definerede funktioner, herunder dog også prydhøje.

Høje er umiddelbart fredede og har 100 m zone.

Røse

Røse er en del af 1969-lovens begreb gravhøj. Det omfatter grave fra oldtiden, inklusive stenlægninger. Under røser indgår rydningsrøser og slaggehobe fra oldtid og nyere tid. Røser er umiddelbart fredede og har 100 m zone.

Skibssætninger

Skibssætninger er skibsformede grave fra flere perioder i fortiden. Der findes således skibssætninger fra bronzealderen, fra yngre jernalder og fra vikingetid. Skibssætninger er umiddelbart fredede og har 100 meter zone.

Stengrave

Stengrave omfatter en del af 1969-lovens begreb stengrave, og hertil hører alle typer af stenbyggede gravkister med tilhørende anlæg fra oldtiden. Fragmenter af sådanne anlæg er indbefattet. Stengrave er umiddelbart fredede og har 100 m zone.

Voldsteder

Voldsteder modsvarer voldsteder i 1969-loven. I voldsteder indgår enkeltdele af sådanne anlæg som voldgrav, borgbanke, ladegårdsbanke. Som voldsted regnes også værft (varf), d.v.s. opkastede husbanker i

marsken. Kun ubebyggede voldsteder er umiddelbart fredede, mens bebyggede fredes efter meddelelse. Alle fredede voldsteder har 100 m zone.

Forsvarsanlæg

Forsvarsanlæg svarer til 1969-lovens forsvarsanlæg og omfatter alle former for forsvars- og befæstningsanlæg fra oldtid og historisk tid. Værkerne kan være opført af jord, træ, tegl, natursten og beton. Forsvarsanlæg er umiddelbart fredede og har 100 m zone.

Ødekirkegårde

Ødekirkegårde er efter 1937-loven fredede som gravpladser. Ødekirkegårde er umiddelbart fredede og har 100 m zone.

Ruiner

Ruiner svare 1969-lovens begreb ruin og omfatter rester af alle typer bygninger (incl. kældre og lystanlæg), herunder også rester af produktions- og forarbejdningsanlæg. Ruiner kan bestå af jord, træ, tegl, natursten og beton.

Ruiner er umiddelbart fredede og har 100 m zone.

Runesten

Runesten svarer til runesten i 1969-loven, herunder billedsten. Runesten er umiddelbart fredede og har 100 m zone.

Bautasten

Bautasten svarer til bautasten og stenrækker i 1969-loven. Typen omfatter alle gravanlæg, skibssætninger og kultnanlæg fra oldtiden, hvori bautasten indgår. Bautasten er umiddelbart fredede og har 100 m zone.

Helleristningssten

Helleristningssten var også medtaget i 1969-loven og omfatter alle former for helleristninger, incl. skålsten.

Helleristningssten er umiddelbart fredede og har 100 m zone.

Kors, milepæle, vildtbanesten og lignende

Kors, milepæle, vildtbanesten og lignende. Disse modsvarer kors, milepæle o.lign. i 1969-loven. Disse anlæg er umiddelbart fredede, men har ikke 100 m zone.

6.2.2. Vedr. bilagets kapitel 2

Mølleanlæg

Mølleanlæg omfatter 1969-lovens kanaler samt anlæg ved eller i søer og åer. Begrebet omfatter alle dele af vandmølleanlæg. Mølleanlæg fredes efter meddelelse og har 100 m zone.

Dæmninger

Dæmninger omfatter dele af 1969-lovens anlæg ved eller i søer og åer. De fredes efter meddelelse og har 100 m zone.

Broer

Broer omfatter en del af 1969-lovens broanlæg og omfatter foruden egentlige broer også alle typer af vejkister og spang. Broer fredes efter meddelelse og har 100 m zone.

Vejanlæg

Vejanlæg omfatter dele af 1969-lovens broanlæg og dæmninger samt vej spor fredet efter 1937-loven. Gruppen omfatter alle typer af vadesteder og vejanlæg, incl. hulveje, samt dele heraf. Vejanlæg fredes efter meddelelse og har 100 m zone.

Helligkilder

Helligkilder modsvarer helligkilder i 1969-loven. Alle dele af anlæg ved helligkilder er omfattet. Kilder uden synlige anlæg, men med historisk tradition, er omfattet af bestemmelsen. Helligkilder fredes efter meddelelse og har 100 m zone.

Kanaler

Kanaler svarer til 1969-lovens kanaler og omfatter alle former for kanal anlæg, incl. afløbsrender. Kanaler fredes efter meddelelse og har 100 m zone.

Anlæg ved og i åer og søer

Anlæg ved og i åer og søer modsvarer 1969-lovens tilsvarende begreb. De omfatter alle former for broanlæg, fiskegårde, vejanlæg, spærringer samt bådeværft og vaskepladser. Anlæggene kan bestå af træ, jord, sten eller tegl.

Anlæg af denne art beliggende i moser og enge henregnes til denne kategori. Anlæggene fredes efter meddelelse og har 100 m zone.

Bopladser

Bopladser fra oldtid og historisk tid er fredet i henhold til 1937-loven som »runer«. Bopladser med hustomter er blevet fredet efter meddelelse, mens bopladser uden bygningsrester er blevet fredet efter særlig overenskomst. Bopladser med hustomter fredes efter meddelelse og har 100 m zone.

6.2.3. Vedr. bilagets kapitel 3

Sten og træer

Sten og træer, hvortil der er knyttet folketro eller lignende fredes efter meddelelse og har ikke 100 m zone.

Kriggergrave og mindesmærker

Kriggergrave og mindesmærker fredes efter meddelelse og har ikke 100 m zone.

Sten- og jorddiger

Kulturhistorisk betydningsfulde sten- og jorddiger vil kunne registreres som fortidsminder. Hvis sådanne diger tillige er omfattet af den generelle beskyttelsesbestemmelse i § 4, stk. 1, følger det af § 4, stk. 2, at digerne efter registreringen alene er omfattet af bestemmelserne om fortidsminder. I kulturhistorisk henseende er det underordnet, om diget er opført af sten, jord eller andre materialer som f.eks. græstørv eller tang. For at blive betragtet som fortidsminde skal diget dog være mindst 100 år gammelt, regnet fra anlægstidspunktet.

Nogle diger markerer sogne- og ejerlavsgrenser, mens andre viser, hvorledes landskabet blev inddelt efter udskiftningen. Visse diger har en særlig kulturhistorisk betydning, fordi de indgår som rester af større anlæg, som f.eks. forsvarsanlæg eller fægyder, fåre- og kreaturfolde.

En del diger - især mindre strækninger - indgår i eller supplerer fredede fortidsminder. I andre diger skjuler der sig rester af anlæg fra jernalderen, og har derfor særlig arkæologisk og kulturhistorisk interesse. Sten- og jorddiger fortidsmindefredes efter meddelelse og har ikke 100 m zone.

Agerspor

Agerspor omfatter dele af 1969-lovens stenrækker og stenvolde samt dyrkningsspor fredet efter 1937-loven.

Agerspor omfatter alle dyrkningsspor fra oldtid og historisk tid, incl. højryggede agre. Agerskel med rydningssten fredes efter meddelelse. Øvrige agerspor kan fredes efter særlig overenskomst med ejeren. Agerspor har ingen 100 m zone.

Fangstgruber

Fangstgruber er omfattet af udtrykket »og lignende« i den hidtil gældende lovs § 48, stk. 2. Fangstgruber fredes efter meddelelse og har ikke 100 m zone.

Sten- og grenkast

Sten- og grenkast er steder, hvor der i overensstemmelse med folketraditionen kastes sten eller grene i en bunke ved passage. De fredes efter meddelelse og har ikke 100 m zone.

De af bilaget omfattede fortidsmindetyper modsvarer, som ovenfor nævnt, de typer, som er tinglyst som fredede efter den hidtidige praksis i administrationen af § 2 i naturfredningsloven af 1937 og af § 48 1 naturfredningsloven af 1969 med efterfølgende revisioner. Desuden er, som nævnt, medtaget en række

nye typer. Det drejer sig om krigergrave, mindesmærker, sten og træer, hvortil der er knyttet folketro, historisk overlevering eller kulturhistorisk tradition, samt sten- og jorddiger.

6.3. Beskyttelsens indhold

Alle indgreb kræver tilladelse

Indholdet af fortidsmindebeskyttelsen er et forbud mod ændringer af deres tilstand. Der sigtes her, i overensstemmelse med de hidtil gældende regler, til alle fysiske indgreb i selve fortidsminderne. Det vil sige, at alle foranstaltninger, der indebærer en påvirkning af fortidsmindernes indhold og overflade forbydes, ligesom matrikulære ændringer, der fastlægger skel gennem fortidsminder. Derimod kan de som hidtil anvendes til græsning, forudsat at kreaturerne ikke beskadiger fortidsminderne. Det bemærkes, at fældning af bevoksning på fortidsminder ikke anses som en ændring af fortidsmindets tilstand. Dette kan derfor normalt ske uden tilladelse.

Dispensationspraksis

Alle indgreb i fortidsminder kræver tilladelse fra Skov- og Naturstyrelsen efter lovens § 65, stk. 1. Sådanne tilladelser gives uhyre sjældent, og der gives praktisk taget aldrig tilladelse til fjernelse af et fortidsminde. En sådan tilladelse vil kun kunne tænkes, hvor afgørende samfundsmæssige hensyn kræver fjernelse af fortidsmindet. Privatøkonomiske interesser kan således ikke begrunde en tilladelse. Der gives dog mere rutinemæssigt tilladelse til indgreb i fortidsminder, der er bebygget (f.eks. voldsteder), i forbindelse med renoveringer og forbedringer af bebyggelsen samt til voldgravsoprensning. I sådanne tilfælde vil der blive stillet vilkår om en arkæologisk undersøgelse eller arkæologisk overvågning af anlægsarbejdet, som udgangspunkt på bygherrens bekostning.

Arkæologiske udgravninger, der er videnskabeligt begrundet, tillades i et vist omfang. Tilladelse gives kun til museer, og der stilles store krav til begrundelse, dokumentation og reetablering. Der er udarbejdet en vejledning om ansøgninger om videnskabeligt begrundede undersøgelser af fortidsminder. Vejledningen kan fås hos Skov- og Naturstyrelsen.

6.4. Beskyttelse automatisk eller ved meddelelse

I naturfredningsloven indførtes fra 1937 en automatisk fredning af alle synlige fortidsminder. Dette blev fulgt op af en registrering af fortidsminderne, som strakte sig frem til 1957. Ved registreringen blev fortidsmindernes beliggenhed, form, størrelse og bevaringstilstand beskrevet og tinglyst på de pågældende ejendomme. På en del af de ca. 30.000 fortidsminder blev der opsat markeringssten med bogstaverne FM (fredet minde), men markeringen måtte opgives igen af bevillingsmæssige grunde. Det er derfor ikke afgørende for et fortidsmindes beskyttelse, om der er opsat fredningssten.

Alle de fortidsmindekategorier, der har været fredet efter den hidtidige lovgivning, er også beskyttet i medfør af naturbeskyttelsesloven, jf. bilaget til loven. Herudover er der i bilaget medtaget en række nye fortidsmindetyper.

Bilaget til loven er således opbygget, at det angiver, hvilke fortidsmindetyper der er umiddelbart beskyttet efter loven, jf. § 12, stk. 1, og hvilke der kun beskyttes, når der gives ejeren meddelelse om deres tilstedeværelse På ejendommen, jf. § 12, stk. 3. Meddelelsens modtagelse er afgørende for beskyttelsens indtræden og ikke, som hidtil, tinglysningen. Derved sikres, at ejeren ikke lovligt kan ødelægge fortidsmindet i tiden mellem meddelelsen og tinglysningen. Afsendelse af en meddelelse med anbefalet brev vil normalt blive anset som ensbetydende med, at meddelelsen er blevet modtaget.

Fortidsminder under terræn

Fortidsminder under terræn, som regel ruiner i de tidlige byer, kendes sjældent i deres fulde udstrækning, medens der ofte findes vidnesbyrd om deres oprindelige udseende. I de tilfælde, hvor dele af sådanne ruiner er kendt, er det praksis, at fortidsmindebeskyttelsen tinglyses på et møde, der svarer til den udstrækning, det oprindelige anlæg har haft, medmindre man har klare indikationer for, at ruinerne er fjernet i forbindelse med bygge- og anlægsarbejder. Det har i bymæssig bebyggelse af praktiske grunde været almindeligt at tinglyse beskyttelsen på hele matrikelnummeret. Denne praksis har nu udtrykkelig hjemmel i loven, idet hjemlen dog alene tænkes anvendt, hvor ejendommen ikke klart har en så stor udstrækning, at ruinen kan afgrænses til en mindre del af parcellen. Dette vil først og fremmest være tilfældet i byerne. I det åbne land vil beskyttelsen fortsat blive fastlagt konkret til det område, som ruinen anses at ligge på.

6.5. Oplysning om fortidsminder

Ifølge lovens § 12, stk. 4, sammenholdt med delegationsbekendtgørelsen oplyser miljøministeren på begæring hvilke beskyttede fortidsminder der findes på en ejendom, og hvilken udstrækning de har.

Bestemmelsen er en serviceoplysning til grundejere og svarer til den eksisterende praksis, hvorefter Miljøministeriet i forbindelse med registreringen af fortidsminder oplyser ejerne om fortidsmindernes tilstedeværelse forud for tinglysningen. I denne forbindelse fastslås også fortidsmindernes udstrækning. Det har i forbindelse med den landsdækkende nyregistrering af fortidsminder vist sig, at beskrivelserne i de oprindelige fredningsdokumenter ofte angiver for små mål på fortidsminderne. Da det imidlertid er fortidsmindets fysiske udstrækning og ikke den tinglyste fredningstekst, der er afgørende for beskyttelsen efter § 12, stk. 1, har man fundet det rimeligt at medtage oplysningsreglen i stk. 4.

6.6. Tinglysning

Lovens § 12, stk. 5, giver adgang til at tinglyse tilstedeværelsen af fortidsminder på ejendommens blad i tingbogen og svarer til den hidtil gældende regel i naturfredningsloven. Der foretages rutinemæssigt tinglysning af alle fortidsminder. Dette skal tjene til oplysning for nuværende og kommende ejere af ejendommen. Tinglysning er således ikke en betingelse for beskyttelsen efter loven.

6.7. Dyrkningsforbud på fortidsminderne og i en 2 m bred bræmme omkring disse

I lovens § 13 fastsættes i overensstemmelse med gældende lov, at der ikke må foretages dyrkning på fortidsminderne.

Hvor en sådan dyrkning i enkelte tilfælde, især på overpløjede voldsteder og værfter, har været tilladt i forbindelse med tinglysningen af deres tilstedeværelse, kan dyrkningen fortsætte, ligesom en dyrkning også fremover i andre særlige tilfælde vil kunne tillades i medfør af dispensationsbestemmelsen i lovens § 65, stk. 1.

Ny 2 m bred dyrkningsfri bræmme

Som noget nyt er det foreskrevet, at dette forbud mod jordbehandling, gødsning og plantning også gælder inden for en afstand af 2 m fra fortidsminderne. Baggrunden herfor er følgende: Ved den igangværende nyregistrering af de fredede fortidsminder er der konstateret beskadigelser på 15-20 pct. af fortidsminderne. En meget stor del af disse beskadigelser hidrører fra dyrkningen af de omkringliggende landbrugsarealer. Anvendelsen af meget store landbrugsmaskiner med begrænset manøvredygtighed er blevet almindelig, og de jordbearbejdningsredskaber, især plove, der anvendes i dag, muliggør pløjning af en eller flere furer udenfor traktorens baghjul. Dette har medført afpløjning af højfoden på mange gravhøje, så de står tilbage med Store, lodrette brinker, hvor ingen vegetation kan fæste rod. Kanterne giver yderligere udskridning af højene. Der er derfor indført en dyrkningsfri zone omkring fortidsminderne.

Den tidligere 5 m regel er ophævet

For at få ensartede regler for fortidsmindernes forhold til omgivende arealer er den særlige regel om forbud mod genplantning indenfor 5 m fra højfoden i skove og plantager, der var bevokset før den 1. marts 1961, ophævet. Forbudet, som der kunne dispenseres fra af fredningsnævnet, var vanskeligt at administrere og er derfor afløst af den generelle 2 m zone omkring fortidsminderne. Genplantning kan dog kun foretages i forbindelse med fældning af lovligt etableret beplantning.

Metaldetektorer

På fortidsminderne og i 2 meter bræmmen er der indført et forbud mod anvendelse af metaldetektorer. Dette skal ses i sammenhæng med, at der allerede på selve fortidsmindet er et forbud i § 12 mod opgravning af de fund, en metaldetektor måtte afsløre. 12 meter bræmmen vil der ofte være sekundære anlæg og oldsager, knyttet til fortidsmindet. Disse er nu også beskyttet.

Dispensation fra dyrkningsforbudet

Skov- og Naturstyrelsen kan meddele dispensation fra dyrkningsforbudet. Ved genplantning i skove, vil dispensationer til plantning på fortidsminderne og 12 m zonen blive givet på betingelse af driftsforskrifter for fortidsmindernes nære omgivelser, således at der tages hensyn til såvel skovdriften som fortidsmindernes bevarelse.

Dispensation vedr. metaldetektorer

Dispensationer til brug af metaldetektorer vil kun blive givet til museer i forbindelse med arkæologiske udgravninger.

6.8. Historiske vrage og fortidsminder på havbunden

6.8. 1. Generelt

Bestemmelsen i lovens § 14 svarer til den hidtil gældende § 49 i naturfredningsloven. Den indebærer, at alle fortidsminder og historiske vrage er beskyttede på samme måde som fortidsminder på land. Der sondres altså ikke mellem kendte og ukendte vrage og fortidsminder ligesom alle fortidsmindekategorier er beskyttet på samme måde.

Den danske havbund er meget rig på fortidsminder, blandt andet fordi store dele af den danske havbund har været landområde i oldtiden.

Hvad er beskyttet

Man regner således med, at der findes mere end 10.000 stenalderboplader på havbunden. Herudover findes der spærringer og andre forsvarsanlæg, ligesom der findes rester af havneanlæg og andre anlæg der er knyttet til kysten. Alle anlæg, der er over 100 år og har fortidsmindekarakter jf. bilaget til loven, er beskyttet efter lovens § 14, stk. i.

De historiske vrage er alle vrage af skibe, der må antages at være gået tabt for til enhver tid mere end 100 år siden. Der er dermed etableret en rullende aldersgrænse for beskyttelsen som svarer til aldersgrænsen for fortidsminder, jf. afsnit 6.3. Alle disse vrage og alle dele af sådanne vrage eller deres last er beskyttet efter § 14, stk. 2.

Løsfund er derimod ikke omfattet af beskyttelsen.

Disse er beskyttet ved bestemmelsen i § 28 1 museumsloven, som giver staten ejendomsretten til alle fund på havbunden. Løsfund må således flyttes fra havbunden, men skal afleveres til Rigsantikvaren.

Farvandsområder beskyttelsen er knyttet til

Der er etableret et særligt område for beskyttelsen efter § 14, idet beskyttelsen gælder i en 24 sømils zone fra kysten eller fra de basislinier, der er udgangspunktet for territorialfarvandets ydre afgrænsning. Hermed er alle de indre danske farvande beskyttet sammen med et 24 sømil bredt bælte langs den jyske vestkyst. Uden for dette område gennemføres beskyttelsen blandt andet ved vilkår i tilladelser til efterforskning og indvinding af olie og gas m.m.

6.8.2. Beskyttelsens indhold

Umiddelbart forbud mod alle skadelige aktiviteter

Bestemmelsen indeholder forbud mod alle aktiviteter, der kan beskadige vrage og fortidsminder på

havbunden. Det er altså ligegyldigt, om der sker et direkte indgreb i vrage eller fortidsminder, eller om dette sker indirekte ved at der foretages ændringer i havbunden omkring disse.

Mulighed for at udlægge beskyttelseszoner

Efter § 14, stk. 4, kan der udlægges beskyttelseszoner omkring særligt vigtige fortidsminder på havbunden. Der er hidtil kun udstedt en bekendtgørelse efter denne bestemmelse, nemlig bekendtgørelse nr. 501 af 30. Juli 1986, om beskyttelse af vrage Dannebrog.

I øvrigt varetages beskyttelsen af vrage og fortidsminder på havbunden i forbindelse med administrationen af anden lovgivning, hvor Skov- og Naturstyrelsen inddrages.

6.8.3. Registrering

Anmeldelsespligt

Registreringen af vrage og fortidsminder på havbunden foretages af Skov- og Naturstyrelsen. I § 14, stk. 3, er der fastlagt en anmeldelsespligt for fund af sådanne vrage og fortidsminder. Pligten påhviler finderens og gælder i alle tilfælde, hvor finderens ikke klart må regne med, at styrelsen i forvejen kender det fundne vrage eller fortidsminde.

6.8.4. Dispensation

Efter lovens § 65, stk. 1, kan Skov- og Naturstyrelsen dispensere fra bestemmelsen. Der følges en lempeligere praksis end den meget restriktive, der gælder indgreb i fortidsminder på land. Dette skyldes blandt andet, at vrage og fortidsminder på havbunden ikke har landskabsvirkning, der kan opleves af alle. På den anden side gør der sig ikke særlige hensyn til grundejerinteresser gældende. Der vil derfor som udgangspunkt altid blive stillet vilkår om fuldstændig arkæologisk dokumentation, betalt af bygherren, i forbindelse med en dispensation.